

Zinka Zorko
Maribor

DIALEKTIZMI V PREŽIHOVI ZBIRKI SOLZICE

Ob stoletnici rojstva Lovra Kuharja – Prežihovega Voranca (1893–1993) je Koroška osrednja knjižnica, gonilna sila je bil profesor Janez Mrdavšič, s strokovno pomočjo akademika dr. Jožeta Pogačnika organizirala znanstveni simpozij, na katerem so na novo osvetlili umetniško ustvarjanje glasnika koroškega človeka in koroške zemlje.

Večina ocenjevalcev Prežihovih del posebej poudarja, da je potrebno raziskati njegov slog, zlasti pa jezik, ki je poln dialektizmov. Doslej sta bili objavljeni dve študiji, in sicer o dialektizmi v romanu *Jamnica* ter v zbirki *Samorastniki*.¹

Pričujoča analiza je posvečena narečnim posebnostim v zbirki črtic *Solzice*.

Dialektizem ali narečna posebnost je tisto, kar je za posamezno narečje zlasti značilno na vseh jezikovnih ravninah. Narečne prvine v knjižnem jeziku se čutijo kot pokrajinske, kot stilno zaznamovane, s pomeni, tipičnimi za določeno narečje.

Lovro Kuhar je govoril koroško mežiško narečje, zato bodo najprej predstavljene bistvene glasoslovne in oblikoslovne značilnosti kotuljskega govora. Sam je večkrat izjavil, da svoje zgodbe upoveduje najprej v narečju, ki ga v ustvarjalnem pisanju predstavlja v knjižni jezik.

Mežiščina je izgubila za koroško narečno bazo značilno razliko med nizkim in visokim tonemom, torej med akutom in cirkumfleksom, besedna intonacija je padajoča, ohranja pa se pojoča stavčna melodija.

Dolgi naglašeni samoglasniki so: *i*; *u*; *i:ə*, *ɛ*; *o*; *e:/ɛe*; *o:/oo*; *a*; *ə*. Diftong *i:ə* je refleks za stari dolgi jat in za etimološki *e*: *g'ri:əx*, *'li:əs*, *s'li:əp*; *'li:ət*, *'pi:əč*; diftong *u:ə* zastopa dolgi etimološki *o*: *'bu:əx*, *'mu:əč*, *'nu:əs*. Dolgi ozki *ɛ*: je refleks za dolgi polglasnik, za dolgi nosni *ɛ*, za staroakutirani jat v dvozlžnicah in za novoakutirani *e*: *'de:jn*, *'wɛ:s*; *w'sɛ:xnawa*, *'mɛ:ša*, *g'lɛ:da*, *'pɛ:t*, *'zɛ:be*, *'de:tela*; *b'rɛ:za*, *'cɛ:sta*, *'mɛ:sto*, *'pɛ:na*; *'nɛ:so*, *'pɛ:ko*, *'rɛ:ko*. Dolgi ozki *o* je naslednik dolgega nosnega *o* in novoakutiranega *o*: *k'wɔ:p*, *'rɔ:p*, *'sɔ:t*; *'dɔ:ta*, *'xɔ:ja*, *'nɔ:sim*, *s'kɔ:da*. Široki *e*: ima za alofon drseči diftong *ɛe*:: zastopa pa umično naglašeni *e* in staroakutirani jat v tri-

¹ Zinka Zorko, *Dialektizmi v Prežihovem romanu Jamnica*. V: *Prežihov Voranc /1893–1993/*, zbornik prispevkov s simpozija ob 100-letnici rojstva. Kulturni forum Maribor. (Maribor, 1993), 108–120.

Zinka Zorko, *Dialektizmi v Prežihovi zbirki Samorastniki*, V: *Jezik in slovstvo*, letnik 39, 93/94, št. 2–3, 55–64.

zložnicah: 'te:ta, 'že:na, 'ne:sem; re:kwa, 'męe:tat, 'ręe:zati, 'dęe:wat, 'li:ət- 'lęe:da. Široki *o* se lahko izgovarja tudi diftongično kot *oo*; pojavlja se kot refleks za umično naglašeni *o* in za novoakutirano *o* v zadnjem zlogu: 'ko:tu/'koo:tu, 'ko:za/'koo:za, 'oo:sa, 'koo:nc, 'čoo:k, 'koo:š, 'poo:t, 'st'ro:k.

V kotuljskem narečju se *a* ne labializira: d'wa:, g'ra:t, k'ra:t, k'ra:l, p'ra:x.

Kratki naglašeni samoglasniki *i*, *u*, *e*, *o*, *a*, so nastali iz izhodiščnih kratkih ali pa so postali naglašeni po naglasnih umikih v zadnjih stoletjih; pojavljajo se lahko v vsakem zlogu. Slišimo jih zlasti v naslednjih oblikoslovnih kategorijah: v oblikah knjižnega mešanega naglasnega tipa: 'nu:əč 'noči, 'pi:əč 'peči, 'li:ət 'le:da na'ledu, 'bu:əx 'boo:ga x'bogu; 'maso, 'črowo 'čre'wi:əsa, 'jəme imę:na; 'pe:ko 'pe:čem, 'pęe:kwa, 'pekwo 'pekli; tako še 'neswo 'nesli, 'čuwo 'čuli; v oblikah premičnega naglasnega tipa: 'wečer, 'wuxo u'šę:ta. Polglasnik se pojavlja kot refleks za kratki *i*, umično naglašeni *e* in redko polglasnik: 'məš, 'nət, 'təč, 'cəgan, 'zət, u'mət, d'rəwo, 'səno; 'dəš. Kratki *a* je zastopnik kratkega polglasnika in umično naglašene nosnega *e*: 'badet, 'magwa, 'paku, 'pas, 'stabər; 'maso. Nenaglašeni samoglasniki kažejo nagnjenost k redukciji v polglasnik, zlasti nenaglašeni *i*; nenaglašeni *o* (tudi iz polglasnika) je zelo ozek: 'go:boc, 'ko:soc, 'pę:tok.

V soglasniškem sistemu je najbolj opazno t. i. švapanje, to je premena nekoč trdega *l* pred samoglasniki *u*, *o* in *a* v *w*: b'wago, k'wop, 'me:twə, 'di:əwawə. Narečje ne pozna ustničnozobnega *v*, govori se le dvoustnični *w*. Končni zveneči mehko-*nebnik* *g* se premenjuje v *x*: 'bu:əx, 'nu:əx, 'ru:əx, 's'ni:əx, 'w'ra:x. Samoglasniški *l* je dal *o*:u: 'bo:uxə, 'wo:uk, 'vo:una, samoglasniški *r* pa *ər*: 'ər'de:č, 'pərt, 's'mərt. Kot protezi se pojavljata *j* in *w*: 'jəgwa, 'jəme, 'jəspa, 'woš, 'woni. Kot rinezmi so ohranjene oblike: 'mi:əsnc, 'pa:jenčna, 'vi:nč. Znano je t. i. štekanje pri kazalnih zaimkih in prislovih: 'š'ta:k, 'š'ti, 'š'tə, 'š'tam, 'š'to:di.

V oblikoslovju je kotuljsko narečje ohranilo večino starejših kategorij; ima vse tri spole v ednini, v množini je izgubilo srednji spol; ohranjena je dvojina; pridevniki srednjega spola ohranjajo staro skrčeno določno obliko: *lepoje* → *lope*.

V moški sklanjatvi se v mestniku ednine pojavlja poleg *u*-jevske končnice tudi *i*-jevska (*pər* 'mi:əsnci), v orodniku ednine pa samo *u*-jevska končnica: b'rat b'ra:ta b'ra:tu b'ra:ta pər b'ratu z b'ratu. V množini so v D, M. in O končnice: -am -ax -ami. V ženski *a*-jevski sklanjatvi je orodniška končnica -i nastala iz orodniškega -oj pod štajerskim vplivom. Mestnik in orodnik dvojine sta enaka: pər 'že:nama z 'že:nama.

Samostalniki srednjega spola so v ednini ohranjeni v celoti, v množini pa prehajajo med ženske samostalnice, podaljšani s -t- pa se maskulinizirajo: 'oko l o'či:əso o'či:əsa, d'wi:ə o'či:əsi, 'li:əpe o'či:əse; 'wuxo u'šę:ta, d'wi:ə u'šę:ti, 'do:uge u'šę:te; 'ja:jce jaj'čę:ta; 'te:le 'te:wata, d'wa: 'te:wata, 'tri: 'te:wati.

V pridevniški sklanjatvi ima moški in srednji edninski rodilnik končnico -iga: 'wa:xkiga 'de:wa. Za srednji spol je ohranjena skrčena stara določna oblika: 'lope maso, 'š'to:ke 'de:wo.

Glagol ima le priponsko spregatev, zato tudi oblike 'bote, 'wi:əte, 'ji:əte, g'rę:te, 'da:te. Ob spreminjanju glagolskih oblik se pri glagolih z nedoločniško pripono -ni- in sedanjiško -ne- pojavlja pripona -na- v deležniku na -l: w'zi:gno w'zi:gnawa w'zi:gnaali. Posebnost so naglasne razlike kot posledica ali mladega naglasnega umika ali pa so akutirani samoglasniki v trizložnicah ostali kratki. Ta pojav je značilen za nedoločnik in za deležnik na -l v množini: 'rəčt, 're:čem, 'rəči, 'rę:ko 're:kwa, 'rəkli; k'wat : 'kọ:lem, 'koli, k'waų k'wa:wa k'wali; wm'rət: wm'ri:jem, wm'rə; 'čut : 'ču:jem, 'čuj, 'ču: 'ču:wa 'čuli; 'pət : 'pi:jem, 'pi:j, 'pi:u 'pi:wa 'pali; 'məslət : 'mi:slim,

'mi:sli, 'mi:slo, 'mi:slawa; 'p̄asat : 'pi:šem, 'p̄aši, 'pi:so 'pi:sawa; g'nat : 'že:nem, 'žoni, g'naŋ g'na:wa g'nali; 'dat : 'da:m, 'da:j, 'daŋ 'da:wa 'dali.

Med prislovi najdemo največ okamnin; ohranjene so stare končnice, kazalni za-
imki, stari leksemi; slišati je tudi štekanje; deiktični -j na koncu prislova izginja:
'k̄e; 'š'to, 'š'tole, 'š'tam, z'go:ra, s'po:da, 'ḡara, 'kam, 't̄o:ta, 'ḡarta, 'ḡarsa, 'sant̄ar, 'tant̄ar;
k̄o'da; 'wu:ad̄n̄ 'podnevi', d'ri:əwə, 'wəgret; 'š'tak.

Dialektizmi v zbirki Solzice so najštevilnejši v besedišču, v besednem redu, v
besedotvorju, redko na oblikoslovni ravni, pogosto pa v rabi besed v prenesenem
ali zamenjanem pomenu.

Analiza dialektizmov bo narejena za vsako črtico posebej.

I. V črtico *Solzice* je Prežih vnesel narečne samostalnike:

češmiga češminje, n. *češ'mi:n*,

čemerika, n. *čme'ri:ka*, to je *g're:nka t'ra:va*

po kratki, vijugasti dragici po jarku, n. *d'ra:ga*

gabrovje gabrov les

globača soteska, globel, brezno, n. *gwa'ba:ča*

janka žensko krilo, n. *ja:nka*

lesovje gozdovi, n. *le'so:ŋje*

letna stelja listnata stelja, n. *li:ətna s'te:la*

najemščina najeto posestvo

pobič fantek, n. *'pu:əbič*

pristrah Prežihov izraz; strah, ki ostane v človeku

rabuželj rabozel, n. *re'bu:žl̄*

robovje robovi, n. *ro'bo:ŋje*

solzice šmarnice, narečno *soŋ'zi:ce*

trmovje n. t. *r'no:ŋje, ost'r̄o:ga*

Lastno ime je le *Pekel*, še danes imenovan *'Peku*.

Pridevniki, pogosti tudi v narečni podobi, opravljajo skladijsko vlogo
levega prilastka, povedkovega določila ali povedkovnega prilastka, slogovno pa tudi
vlogo okrasnih pridevnikov. Pogosti so primerniki, pa tudi elativi s sestavino *pre-*:
čudna sila; dehteče solzice, grozoviti odmev, koprenasto ozračje, šum se mi je zdel
pošasten, pekел je bil tako pust, sem bil še zjutraj malo rosen, v črno, skrivnostno
lesovje, škrlatna zarja, grda, temačna globača, je strmela v jasno, dišečo vigredno noč,
zanikrno grmovje.

Elativne oblike: *premlad, prerada, presrečna, prečudno lepa*. Pridevnik *čuden* po-
meni lahko tudi velik, prislov *čudno* pomeni veliko, pa tudi zelo.

Primerniki stopnjujejo čustveno nabitost: *ta neprestani šum je delal kraj še*
skrivnostnejši. Med grmovjem je rasla še zanikrnejša trava. Med pridev-
niškimi besedami so pogosti deležniki na -č: *vpil sem z jokajočim, prosečim*
glasom. Ves siromašen, obupan in z utripajočim srcem sem čakal konca
paše.

Med glagolskimi besednimi zvezami, ki niso samo narečne, je Pre-
žih rad izbiral tudi za knjižno normo čustveno nabite, ekspresivne glagole: *o peklu*
sem čul govoriti starše, ki so me učili prvih krščanskih resnic, o peklu sem
slišal pripovedovati v cerkvi ... začel sem leteti čez polje proti Peklu ...

Trava v peklu sicer ni bila kdove kako bohotna, bila pa je menda posebno sočna, ker jo je živina v tej globači le prerada m u l i l a . Nekaj časa sem t u l i l , dokler se mi solze niso posušile. Še dolgo pa me je m i k a l o po celem životu in umiriti se nikakor nisem mogel (n. 'rukawo, 'pa:jtlawo). Na koncu našega polja je bila grda, temačna globača, ki so ji re k a l i P e k e l (n. 'ri:əkali). – S polnim naročjem solzic sem se z a g n a l iz Pekla in v eni sapi bežal proti domu, kamor sem prihlačal prav v trenutku, ko je mati stopila na hišni prag. Ta hip pa je že tudi spregledal vzrok moje laži, se s h u d o b i l , me prijel za lase in me porinil čez rob, da sem se skotalil po bregu (n. s x u 'du:əbo). Dospel sem na rob Pekla in se z g r o z i l pred mračno jamo (n. z g r u :əzo).

Med prislovi je v narečni obliki zaimenski dotihmal, opazni izpridevniški pa so: žilavo raščena češmiga, hlastno trgati, (s)olzice sem imel neznansko rad.

Med posebnimi knjižnimi skl a d e n j s k i m i k o n s t r u k c i j a m i je opazna raba deležijskega polstavka ali golega deležja kot rezultat skladenjskega strnjevanja: videč to, se je oče značilno zarezal ter me nagnal, re k o č . – O b o t a v l j a j o č se, kar se je le dalo, sem se s čredo bližal groznemu kraju. – Le nerad sem se spustil za njo, boječ se, da se brez mene ne bi zmotala skozi žrelo in se mi izgubila. – Vedno bolj sem nemel, potem pa nisem mogel več vzdržati in sem j o k a j o č začel bežati iz globače. – Dospel sem na rob Pekla in se z g r o z i l pred mračno jamo, videti pa je nisem hotel, zato sem se z zaprtimi očmi spustil čez rob na dno Pekla, s l u t e č tam doli ob skalah skrite solzice.

V Solzicah najdemo eno najlepših Prežihovih primer, v kateri svojo mater primerja s prikaznijo iz nebes: Ta trenutek je daljno sonce poslalo svoj prvi sončni žarek na dvorišče in po njem se je razlila prelepa svetloba. Sredi te svetlobe je stala mati, prečudno lepa in vsa ožarjena, kakor prikazen iz nebes. Naravni pojavi so lahko p o o s e b l j e n i : Še preden se je začelo večeriti, sem začel goniti živino iz globače gor na rob, kjer sem jo pasel, dokler niso začele večerne sence legati na mračno dno Pekla. – Zunaj je v s t a j a l o pomladansko jutro.

II. V črtici *Tri pisanke* se pojavlja manj dialektizmov. Koroški naglas je na drugem zlogu samostalnika: *pisánka*. Narečni samostalniki so:

cula, tudi 'pu:nklj; *haderca* ruta, 'a:dərca, tudi 'facou.; *šartelj*, n. 'ša:rkļ; *šega* n. 'še:ga.

Izrazi za avstro-ogrski denar so: *zeks*, n. 'zē:ksər, *rajniš*, *krona*. Izraz *pisánka* pomeni pobarvano jajce, pa tudi velikonočno darilo od botrov. Narečni pridevnik *dek'li:čje roke*, n. *dek'lē:čje 'ro:ke*, nosi pomen svojilnosti kot Uršlja gora; pridevnik krmežljav ima narečno obliko *kər'mi:žlo*. Zanimiva je narečna primerniška oblika *skopušji*. Medtem ko je pri potici bila mati *skopušja od očeta*, je bil oče *trši*, ko je šlo za denar. Kalkirana glagolska oblika v pomenu biti všeč je: *Meni se je njena odločnost in natančnost zelo dopadla*.

Nepravi predlog zadelj se v narečju glasi za'dē:li: *Zadelj revne pisanke me je bilo sram nositi*; Stalni besedni zvezi: *Deček ... je začel norce briti*. – *Videl sem, da je moj tovariš ves zelen od zavisti*.

III. V črtici *Nagrada* nosita otroka manjšalno narečno obliko imena: *Ančka*, *Anej*. Zemljepisno zemljiško lastno ime je *Pod sklepom*. Iz kotuljščine so vzeti samostalniki: *butara*, n. 'bu:ntara; *globoka globača soteska*, *globel*, *brezno*; *debela*, *rogljasta gorjača*; *palica*, n. pa'li:ca; *jopič* suknjič, *kvartir* stanovanje, *les gozd*, n. 'li:əs 'le:sa; *novina*, n. 'no:ɣna; *odrtnik*, n. ode'ru:x; *poležuh*, slabšalno, n. pole'žu:x; *smrkavec* smrkelj; *stog*, n. s'tu:əx; *vlaka* vlačenje. V sklanjatvi samostalnika drva je

zapisana oblika rodilnika množine: *stogi belih cepljenih drvi*. Iz narečja so vzeti pridevniki: *črni les*, n. 'čɔrn 'li:əs, pridevnik odrt pomeni objokan, glagol jokati ima v narečju ustreznik dreti se – *d'ɔrt se: Včasih pa se je tudi sestra zrušila pod vlako, in ko je vstajala izpod bremena, je bila vsa o d r t a*. Odsihmal otrokoma nobena veja ni bila pretežka ali prekrivantasta (SP – krivenčast); *metri storjenih drv so vidno rasli ...* napravljenih. Prežih pogosto stopnjuje pridevnike z obrazilom: čeprav je bil *slabši* od nje; Drče na poseki so postajale vedno *globokejš*; otroške bose noge so bile vedno *trdnejše*.

Pri glagolski besedni zvezi so opazni: *Za njim je rekla mati, ki je ves čas nepremično strmela nad ognjišče, kjer je čobril majhen ogenj*. V kotuljskem narečju je znana le oblika *cmariti*, na severnem Pohorju pa tudi *čobriti* v pomenu kaditi se; *oče je izkleščaval*; (*otroka*) *sta se menila na samem* = pogovarjala, n. 'mi:ənwa.

Predlog raz se veže s tožilnikom: *Gnana od neke nevidne sile sta se oba hkrati zagnala raz klop*. Med medmeti sta opazna: *zabožjodelj* n. za'bo:žjo'de:li; *hudič ga vzemi!*

Besede v prenesenem pomenu (primera, poosebitev) Primere: *Cela dolina pa se je od hiše lepo videla in je bila kakor veliko, odprto okno*. – (*in*) *kjer je ponoči gorelo, kakor bi gorelo iz pekla*. – *Podplati so postali podobni hrastovi skorji*. – *Tudi roke so postale trdne in do komolcev je bila koža kakor usnje*. *Tisti grdi, dotlej nepoznani občutek ... (je) lezel kakor polž po vseh žilah*. – (*m*)*ati je tako tiho obstala za ognjiščem, da je bila podobna lotovemu stebru*.

Poosebitve: *Vedno ju je sonce našlo na postelji*. – *Zvečer sta še vlačila, dokler ju dolge večerne sence niso pregnale iz gozda*. *Gospodarjev glas je bil tako težak, da je ubil vsak živ odmev v sobi*.

Stalne besedne zveze: *... sta le počasi prihajala k sebi*. – *To so grdi ljudje, ki nobenega ne poznajo*. *... me ta drva že tako predrago pri-dejo*. *Zdaj je vse to šlo k vragu*. – (*k*)*adar sta si bila dobra*.

Besedni red iz pogovornega jezika se kaže v dobesednem navedku: „*Jaz si bom pa rdeče srce kupila*.“ Opazno je tudi mnogovezje z veznikom *in*: *Takrat je bil ves krvav in pobit in je jokal od bolečin*.

IV. V črtici *Prvi maj* so zapisana lastna imena: *bela deklica* ima v imenu manjšalno pripono -ica: *Lenkica*; zemljepisni imeni, ki krajevno določata dogajanje, sta *Uršlja gora in Golica*.

Narečni samostalniki so: *bicka* iz vabnega klica za ovce *bic, bic* (Bezljaj, str. 20), narečno 'bicka; *drma*, n. 'sɛno, ko je 'samo 'enkrat 'ko:šɛno (Bezljaj, str. 115: *drmašča* v pomenu gosto grmovje); *lajbič* telovnik, n. 'la:'jbič; *ostrogovna* robidovje, narečno *ost'ro:gou̯na*; *pobič* fantek, n. 'pu:əbič; *pušeljc* šopek. Med pridevniki sta narečni besedni zvezi *vigredno jutro* in *lepa nedelja* žegnanje, n. 'li:əpa ne'de:la. V tej črtici so številni barvni okrasni pridevniki, pa tudi pridevniki s pomenom barvnega odtenka, zlasti opazno je poudarjanje nasprotja med belim in črnim, sončna zarja pa je večkrat rdeča in škrlatna: *bele breze, iz tega belega morja; pobočja planin so bila še vsa črna, smrekove hoste so bile skoraj črne, temno pobočje: zeleni pušeljci, blesteči macesni ... svetlozeleni; pepelnata prosojna barva; bukve ... vse rjavo; sivkasto modro nebo; rdeča sončna zarja, rdeča vrhova, v škrlatni luči sončne zarje, škrlatni plamen, goreče gore*.

V glagolski besedni zvezi so pogosti čustveno nabiti glagoli; večkrat se ponavlja glagol moleti molim v pomenu štrleti, pa tudi ponuditi: *vrhova Uršlje gore in Pece ... sta molela v bledi odsev jutra*; – *vrhovi macesnov ... so moleli v sivkasto modro nebo*; *Bila je črna in sajasta, en sam kup zamazanih stavb, iznad katerih je molelo kakih šest ali osem visokih dimnikov*. – *Tedaj je Lenkica, kakor je bilo dekllici ime, vzela nagelj s svojih prsi in mi ga pomolila z dolgo bleščečo roko*.

Za jokati pa tudi za blejati uporabljajo Korošci izraz dreti se, derem se: *Bicka se že derejo*. V glagolski besedni zvezi je izraženo tudi nasprotje: *(mati) se je tiho priplazila od postelje, oče pa je zatrobil*. – *(pastirček) je treščil iz postelje*. Glagol štrkati pomeni brizgati: *Iz tega venca so potem začeli štrkati na vse strani daljši in krajši žarki*.

Prislov čudno pomeni zelo: *se mi je zdela čudno lepa*.

Predlog raz se veže s tožilnikom: *In ta mogočna godba mi je prevzela srce, da sem nekako onemel strmel raz ta čudni, v roso vtopljeni vrh*.

Primere: *ovce so se začele pasti kakor uši; sonce ... je bilo podobno veliki, žareči krogli; žarki ... podobni žarečim strelam*.

V Črtica *Višja matematika* ni bila spodbujena iz pisateljevega lastnega doživetja, pisana je tretjeosebno. Korej se rad mudi na skladišču rudnika na Lešah. Dialektizmov je malo: *halva* iz jame pomeni jalovino, *mežurkanje* mežikanje, suhi konji se imenujejo *marše* in *mrhe*.

VI. V črtici *Dobro jutro* se prebujata spomin na dvojno vzgojo – domačo slovensko narodnostno zavedno in šolsko nemško-nemčursko. Narečne so besede: *prizemnikovec* del debla pri korenini, posebno prirezan smolnat krepelec, n. *prizem'ni:kouç*; manjšalni samostalni sirotej, prislov *nedeljno* oblečen, n. *ne'di:əuno*. Stalne besedne zveze: *Imeli bodo mnogo lažji kruh*. – *Rohnel je proti njej na vse pretege*. – *Upanje je splavalo po vodi*.

VII. Tudi v črtici *Potolčeni kramoh* je malo narečnega. Lastno ime je Cencelj. Besede *kramoh* v naših slovarjih ne najdemo, v narečju jo izgovarjajo kot *kra'mu:x*, pomeni pa *s'ru:ətija*, *'te:rca*; možnega pomena krmuh, to je tisti, ki ga morajo krmiti, v narečju ni najti. Prežih z izrazom priimek misli na vzdevek; narečno nemško *'cu:əman*. Besedna zveza *hodna obleka* pomeni laneno obleko – n. *wa'ni:əno p'watno* (Bezljaj, str. 199: „iz grobega platna“; verjetno iz hoditi hodničen – v pomenu „vsakdanja obleka“ nasprotno od praznična.) (Pleteršnik: *hodničen*, *rupfen*, – *gering*, *slaba obleka*, str. 274, 275). Narečno tudi *'xo:dŋ g'want*, *'pərt*; sicer pa je izraz za vsakdanjo obleko: *w'se:dna ob'li:əka*. Medmet *šleka pac*, ki pomeni pravitelj, je živ še danes.

VIII. V črtici *Bolečina* je narečnih nekaj samostalnikov. Hrib in kmetija, kjer je prvoosebni pripovedovalec doma, se imenuje *Kogelnik* n. *Ko:gou'nik*.

Habina je močna šiba, *koš* mlada smrečica, *parne* so svisli ob gumnu, *požganišče* je pogorišče, *saninec* je snežna pot; *vališče* sled v snegu, kamor je odskočil, n. *wali:še*. Primere, ki so še danes žive: *Šlo je kakor divja jaga navzdol po planini; v svojem zatišju sem sedel, kakor da bi bil v kakem globokem škafu; ko da bi sam hudi duh sedel na šolski strehi, se mi je zdelo; ta pot je bila zdaj podobna raji*.

Poosebitve: ... *(pr)eden sem prišel do doma, je dan že stisnila tema; ko sem*

odprl oči, se je noč že sklonila nad saninec; ko še to ni bilo upepeljeno, je plamen že sedel na mlinu, na žagi in na kovačnici; včasih so se žareči jeziki že dotikali šolske strehe; cerkveni plamen je bil zelo velik in iz njega so skakali goreči petelini na vse strani.

Stalni besedni zvezi sta: *sem le počasi prihajal k sebi; toda tudi to upanje mi je splavalo po vodi.*

IX. Črtica *Levi devžej* ima narečno besedo že v naslovu. Besedo *devžej ali devček*, n. *'di:auži* razlaga Bezljaj, str. 100, bav. avstr.: Diebsack, starejše Deubsack, „vrsta žepa“.

Narečni samostalniki so: *bogatija* bogastvo, n. *boga'ti:ja*; *drobež* otroci, n. *d'ru:abež*; *glisti* (Bezljaj, 147: drogovi za sušenje okoli peči, tudi gliste ž. sp.), n. *gli:ste*; *južina* kosilo, n. *'ma:wa ja'ži:na* pomeni malico, *ja'ži:na* pa kosilo. Beseda je razložena pri Bezljaju, str. 235: avstrijsko die Jause je prevzeto pred 1200 od Slovencev... Vse je izvedeno iz slov. *jugъ* s prvotnim pomenom kosilo. *Klobučnik* zaočkrožen obok, n. *kwa'bu:čnik*; *lizanje* priboljšek za živino, n. *'li:zaje*; *'mi:znik* „črni kruh“, n. *'mi:znek*; *stolica*, n. *s'tolek*; *obupan vek* jok, n. *'wę:k*; *zid* odprto ognjišče, n. *'zət 'zi:da*. Rodilnik z u-jevsko končnico: *P o d u* ta dimnica ni imela nobenega. Med pridevniki so narečni: *opeta* bajta revna, otroci so bili *košglavi* – razoglavi, n. *košęgla:y*. Ekspresivni glagoli so živi tudi v narečni govorici: *so jo začele urno cediti po gazi; so jo laže cvrle po gazi, večji so se začeli kisati; pojale so se lačne vrane; se je v d i l o* meso prekaževalo, n. *wo'di:wo*; *krava je zvręla*, n. *z'węrgwa*.

Prislovi: *potemvečem, zadelj, zategadelj*. Medmeta sta: *Bog lonej in lepo prosim*. Pogovorni besedni red se pojavlja v dobesebnem navedku. „*Danes smo pa meso jedli, ker je ovca crknila.*“ Stalna besedna zveza: *smo ji to tudi vręli v lice* smo ji očitali, *kadar je bilo vse spravljeno pod streho* pojedeno.

X. V črtici *Prvo pismo* spomin na okorno pisanje bratu Alojzu v Celovec ne omogoča rabe dialektizmov, saj so pisali pismo v knjižnem jeziku, le oče je ob poslušanju *zahrtil* zasmrčal. Kaže pa se takratni vzorec za pisanje pisem z manjšalicami: *pisemce, drobna ptčica, v kljunčku, tvoja glavica*. Kalkirana zveza je: *Napišite še od mene, da ga pustim lepo pozdraviti.*

XI. Črtica *Ajdovo strnišče* je doživela posebno usodo, saj je ostala v lomljenem odtisu aprilske številke Sodobnosti 1941, torej je bila napisana že pred vojno. Med narečnimi samostalniki se pojavljata: *globača in steblovje*.

Črtico slogovno bogatijo številni okrasni pridevniki, zlasti barvni, pa tudi deležniški: *sredi rumenkaste, jesenske luči, nešteto prelepih barv; barve orumenelega drevja, rjavih njiv, zelenih smrekovih gozdov, rdečkastih macesnovih in bukovih pobočij; s temnordečkastim, skoraj vijoličastim odsevom; poslavljlajoče se življenje, migotajoče sence, vprašujoče oči, že požete njive; rodovitna ali roda zemlja, vigredna rast.*

V vseh črticah, tako tudi v Ajdovem strnišču, Prežih uporablja predpono *pre-* pred glagolom ali pridevnikom v objektivnem in subjektivnem pomenu presejanja: *moja predraga babica, prečudna ... barvitost, prelepe barve, pregrenak, premrzlo* (Ajdovo strnišče); *sem bil še premajhen; prebeli zobje, premrzlo; premokro, ker je bilo življenje naše družine pretrdo; to ni bilo pretežko; prečudna pesem* (Prvi maj); *bil je preresen; le prerad se je tem igram ognil* (Višja matematika); *zakaj tudi*

pri nas za obleko ni bilo pre dobro (Levi devžej); oče ju ne more pre hvaliti; pre težka ali pre krivanasta (Nagrada); pre velikega šarteljna, pre močno pečena skorja; mnogo prenizek (Tri pisanke); prerada, pre srečna, pre čudno lepa (Solzice).

Sklep

Prežihova zbirka črtic z naslovom *Solzice* je nastajala v časovnem zaporedju od 1941–1949. O spominih na mladost pod Uršljo goro pripoveduje največkrat v prvi osebi. *Solzice* koreninijo v avtorjevem koroškem narečju, in sicer v kotuljskem govoru. Črpal je iz bogatega koroškega besedišča, vpletal v pripoved stalne besedne zveze ter med Kotuljci še danes žive primere in posebitve.

V zbirki *Solzice* so najbolj opazne narečne besede:

1 Samostalniki: češmiga, čmerika, skupna imena: gabrovje, lesovje, trnovje, robovje, janka, pobič, pristrach, rabuželj, solzice (*Solzice*); haderca, šartelj, pisanka (*Tri pisanke*); globača, gorjača, jopič, les, novina, odrtnik, poležuh, smrkavec, vlaka (*Nagrada*); bicka, drma, ostrogovna, pušelj (*Prvi maj*); halva, mežurkanje, marša, mrha (*Višja matematika*); prizemnikovec, sirotej (*Dobro jutro*); kramoh, hodna obleka (*Potolčeni kramoh*); habina, koš, parne, požganišče, saninec, vališče (*Bolečina*); devžej, drobež, glisti, klobučnik, lizanje, miznik, vek, zid (*Levi devžej*).

2 Pridevniki: vigr eden, krmežljav, dekljiči, prekrivantast, storjen, zdrt, žnodrov; opeta bajta, košeglav.

3 Ekspresivni glagoli: rekati; čobriti, izkleščavati; moleti; dreti se 'jokati'; voditi (meso), štrkati; zahrčiti.

4 Prislovi: čudno 'zelo'; dotihmal; zadelj; nedeljno oblečen; potemvečem.

5 Predlog raz se veže s tožilnikom.

Besednih zvez v prenesenem pomenu je v primerjavi z romanom *Jamnica* ali z zbirko *Samorastniki* malo. Človek se primerja z živaljo: otroci, pohlevni kakor jagnjeta; ovce – se pasejo kakor uši; občutek – kakor polž; z drugim: mati – prikazen iz nebes; koža – kakor usnje, gre kakor divja jaga; pot – podobna raju. Narava se primerja: dolina kakor okno; gori – kakor iz pekla; sonce – žareča krogla; žarki – žareče strele.

Narava se poseblja: večerne sence legajo, jutro vstaja; sonce jih najde na postelji; sence jih preženejo; tema je stisnila dan; noč se je sklonila nad saninec; plamen sedi na mlinu; žareči jeziki se dotikajo strehe.

Stalne besedne zveze: norce briti, biti zelen od zavisti; prihajati k sebi; predrago priti komu; iti k vragu; biti si dober; imeti lažji kruh; na vse pretege rohneti; upanje je splavalo po vodi.

Analiza izrazne podobe in slogovnih posebnosti v zbirki *Solzice* kaže Prežiha kot mojstra slikovitega upodabljanja narave in človekovega boja z njo. Njegova koroška govornica je na slovnični ravnini prerasla v zborni knjižni jezik, ohranjal pa je narečno besedje in narečne možnosti upovedovanja.

Vir:

Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, Zbrana dela, tretja knjiga (Ljubljana, 1971), str. 347–427.

Slovarji:

- F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I, A–J* (Ljubljana, 1976).
F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika II, K–O* (Ljubljana, 1982).
M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar I, II* (Ljubljana, 1894).
Slovar slovenskega knjižnega jezika, I–V, (Ljubljana, 1970–1991).
Slovenski pravopis, DZS (Ljubljana, 1962).
(n. pomeni narečno)

Literatura:

- Fran Ramovš, *Historična gramatika. Dialekti VII.* (Ljubljana, 1935), str. 25–26.
Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika, CZ* (Ljubljana, 1992).
Informatorica za koroško kotuljsko narečje: Nežka Gorenšek, rojena 1923 v Kotljah.

Summary

Dialectal Words in a Collection of Short Stories by Prežihov Voranc

The renowned Slovenian expert on dialects dr. Zinka Zorko has made a detailed analysis of dialectal words used in the collection of short stories *Solzice (Lilies of the valley)*, written by the popular Slovenian writer Lovro Kuhar, better known as Prežihov Voranc (1893–1950). The use of dialectal words in his stories is of particular interest, since Prežihov Voranc first designed his stories in dialect and only then wrote final versions in standard literary language.